

KAZIMIERZ ORZECOWSKI (Wrocław)

Uwagi o periodyzacji historii ustroju i prawa na Śląsku w epoce feudalnej

Liczne i cenne studia dotyczące dziejów Śląska, które zostały opublikowane po zakończeniu drugiej wojny światowej dają obiektywną możliwość sformułowania nowej syntezy historii ustroju i prawa na Śląsku. Przed podjęciem tego rodzaju pracy konieczne jest jednak omówienie szeregu kwestii ogólnych. Jedną z nich i niewątpliwie najważniejszą jest sprawa periodyzacji. Poniższe uwagi proponują tego rodzaju podział czasowy. Nie jest on oczywiście oryginalny ani nowatorski. Ujmuje tylko dotychczas stosowane podziały i stara się je dostosować do współczesnych metod naukowych i nowych naukowych osiągnięć.

*

Pozostawanie przez długie stulecia pewnych ziem rdzennie polskich poza granicami Rzeczypospolitej nie jest przesłanką dla odrębnego traktowania ich dziejów i wyłączenia ich z historii ogólnonarodowej. Mimo zmiennych kolei losu pozostają one integralną częścią historii całego narodu. Rzecz może się jednak mieć inaczej, gdy idzie o pewne wyspecjalizowane dziedziny historyczne, konkretnie zaś o historię ustroju i prawa. Fakt pozostawania odnośnych terytoriów w związku państwowoprawnym z innymi strukturami politycznymi niż Rzeczypospolita zdecydował bowiem o odrębności ich ustroju politycznego. W tej właśnie sytuacji znajduje się Śląsk i to uzasadnia celowość formułowania syntezy w zakresie dziejów ustroju i prawa na Śląsku.

Pierwszą kwestią, którą należy tu rozważyć, jest c z a s o w y z a s i ę g tego rodzaju syntezy. Oba dotychczas istniejące syntetyczne opracowania historii ustroju Śląska¹ są tu o tyle zgodne, iż podobnie za swój punkt wyjścia biorą czasy najdawniejsze. Gdy idzie o moment końcowy, wypowiada się co do niego tylko późniejsza z nich², mianowicie opu-

¹ Są to: F. Rachfahl, *Die Organisation der Gesamtstaatsverwaltung Schlesiens vor dem dreissigjährigen Kriege*, Leipzig 1894 oraz S. Śreniowski, *Historia ustroju Śląska*, Katowice—Wrocław 1948.

² Praca F. Rachfahla doprowadzona jest tylko do wojny trzydziestoletniej.

blikowana w 1948 r. *Historia ustroju Śląska* S. Śreniowskiego. W przyjętej tam periodyzacji zamykającym momentem jest odbudowa państwowości polskiej po pierwszej wojnie światowej, tzn. rok 1918. Z takim zakreśleniem ram czasowych, zarówno a quo jak i ad quem trudno się jednak pogodzić.

Jest oczywiste, że odrębna synteza dziejów ustroju i prawa danego terytorium ma uzasadnienie tylko wówczas, gdy terytorium to w określonym czasie wiodło byt oderwany od trzonu ziem macierzystych. Przez „ziemie macierzyste” rozumiemy te wszystkie ziemie, które w przeszłości stanowiły zamkniętą strukturę polityczną wraz z interesującym nas terytorium, następnie odłączonym. Dlatego też przedstawianie ustrojowych dziejów oderwanego terytorium, a więc dziejów odrębnych, należy rozpoczynać od momentu odłączenia, nie wcześniej. Tego rodzaju synteza posiada charakter szczególny i niesamoistny. Punktem wyjścia dla niej muszą być dzieje ustroju politycznej całości, od której terytorium to się oddzieliło, do momentu oddzielenia, ale tylko punktem wyjścia. Szczegółowe omawianie instytucji pierwotnej większej struktury politycznej byłoby nie tylko zbyteczne, lecz nawet wprowadzałoby w błąd. Mogłoby sugerować, że urządzenia te były w określony sposób charakterystyczne dla omawianego terytorium i to oczywiście byłoby nieprawdziwe.

Nie ulega wątpliwości, że dla dziejów ustroju i prawa na Śląsku ów moment a quo wyznacza wejście poszczególnych książąt w trwałą zależność lenną od Czech, a zatem początek drugiej ćwierci XIV wieku (1327). Niezależnie bowiem od tego, jaki zakres suwerenności będziemy stwierdzali u dzielnicowych książąt polskich w końcu XIII wieku i w jakim stopniu iluzoryczne będą ograniczenia książąt śląskich po 1327 bądź 1329 r. — musimy uznać przełomowe znaczenie wejścia tych książąt w lenną zależność od ościennego mocarstwa. Tym bardziej, że odnośne akty, początkowo raczej tylko formalnej natury³, miały następnie pociągnąć za sobą skutki bardzo daleko idące.

Nieco bardziej skomplikowany jest problem końcowej cezury, momentu, do którego winna zostać doprowadzona tego rodzaju synteza. Sprawa byłaby stosunkowo prosta, gdyby naród polski nie utracił państwowego bytu u schyłku XVIII wieku i gdyby Śląsk w określonym czasie został włączony z powrotem do swej pierwotnej politycznej struktury. Tak jednak — jak wiadomo — nie było. W czasie gdy kapitalizm ostatecznie przełamywał partykularyzmy ustrojowe, kładąc kres odrębnościom poszczególnych terytoriów, Śląsk znajdował się w granicach państwa Hohenzollernów. Trzeba zdać sobie sprawę z tego, że formy wówczas wprowadzone nie były już śląskimi, lecz występowały konsekwentnie w całych Prusach. W takiej sytuacji nie można już ani

³ F. Rachfahl, o. c., s. 40.

tych czasów, ani tych instytucji obejmować odrębną syntezą historii ustroju i prawa na Śląsku. Dlatego też — naszym zdaniem — planowana synteza powinna zostać chronologicznie doprowadzona tylko do momentu zlikwidowania ustrojowych odrębności Śląska w ramach monarchii pruskiej.

Śląska „prowincjonalna samodzielność” (*provinzielle Selbständigkeit*) przetrwała w Prusach aż do wielkich reform przeprowadzonych po wojnach napoleońskich. Za jej koniec uczeni niemieccy uważają na ogół moment podwójnej klęski pod Jeną i Auerstedt, tzn. rok 1806⁴. Jest to data niewątpliwie ważna i fakt istotny, ale przede wszystkim w dziejach Prus jako całości. Wydaje się więc, że z uwagi na przedmiot interesującej nas tu syntezy lepiej byłoby przesunąć tę cezurę na czas zasadniczej reformy administracji w Prusach i na Śląsku, zatem na rok 1815.

Ujęcie takie umożliwia zarysowe choćby nakreślenie form, do których zostały sprowadzone dotychczasowe, w znacznej mierze specyficzne śląskie instytucje organizacyjne i ustrojowe. Nie powinno też stanowić tu przeszkody, że proponowany moment krańcowy nie pokrywa się z żadną z istotnych cezur historii ogólnej, w szczególności z końcem epoki feudalnej. Taka zbieżność nie jest tu konieczna i przesuwanie daty końcowej na 1848 r. nie miałyby nawet merytorycznego uzasadnienia. Pewne odmienności, zachowane na Śląsku po ujednoliceniu pruskiej administracji i sądownictwa miały bowiem znikomą zasięg i minimalne znaczenie. Wyraziły się one tylko w nieco odmiennym przebiegu reform agrarnych, w osobnym uregulowaniu systemu reprezentacji stanowej po jej przywróceniu w 1823 r. i w kilku dalszych, jeszcze mniej istotnych szczegółach.

Reasumując można stwierdzić, że synteza historii ustroju i prawa na Śląsku powinna obejmować tylko niecałą epokę feudalną, to znaczy czas od drugiej ćwierci XIV wieku do drugiego dziesiątka XIX stulecia.

W dotychczasowej literaturze istnieją tylko dwie prace syntetyczne, które wprowadzają określone schematy periodyzacyjne w interesującym nas tutaj przedmiocie. Pierwsza z nich, F. Rachfahla, pochodzi ze schyłku ubiegłego wieku i jest tylko częściowa (do 1620 r.). Druga została opublikowana przez S. Śreniowskiego po drugiej wojnie światowej i jest pod względem chronologicznym doprowadzona do 1918 r. Już wyżej powiedziano, że zakresy chronologiczne obu tych schematów nie będą tutaj przydatne. Niemniej jednak ciągle istotny jest problem wewnętrznych kryteriów i cezur, przyjętych przez obu tych autorów.

Cenne opracowanie F. Rachfahla pt. *Die Organisation der Gesamtstaatsverwaltung Schlesiens vor dem dreissigjährigen Kriege*⁵ nie daje

⁴ Np. H. Fechner, *Geschichte d. schles. Berg- und Hüttenwesens...*, Berlin 1903.

⁵ Autor ten nie wypowiada się bezpośrednio na temat periodyzacji, jej kryteriów itd., jego stanowisko w tej sprawie daje się jednak wydedukować z układu tekstu.

wyraźnie wyodrębnionej i ścisłej periodyzacji dla objętych nim czasów. Tylko pośrednio — z układu rozdziałów — można wnosić, że jako pierwszy widzi on okres „polski” i doprowadza go do wieku XII, prawdopodobnie do 1163 roku⁶. Następny jest okres „kolonizacji i germanizacji”, doprowadzany aż do schyłku XIV wieku. Wiek XV do końca rządów Macieja Korwina (1490) wyodrębnia on w okres osobny, widząc jego cechę charakterystyczną w politycznym scaleniu Śląska. Wreszcie okres ostatni⁷ doprowadza do początku wojny trzydziestoletniej, podkreślając istniejący wówczas „dualizm władzy”, mianowicie władzy królewskiej i potężnych wówczas na Śląsku stanów.

Rzuca się tutaj w oczy brak jednolitego kryterium. W pierwszym okresie podstawą rozróżnienia jest istnienie jednolitego państwa polskiego obejmującego Śląsk oraz bezpośrednie podporządkowanie Śląska władzy princepsa. Drugie kryterium jest już wyraźnie nacjonalistyczne (germanizacja) i odzwierciedla nie ustrojowe fakty, lecz polityczną tendencję niemieckiej burżuazyjnej historiografii. Dla lat 1400—1490 znów mamy inne kryterium, mianowicie polityczne scalanie się (i scalenie) terytorium. Jest to już niewątpliwie okoliczność ustrojowa, jednak zastosowanie jej tutaj też musi budzić wątpliwości. Kolejne „pokoje krajowe”, od schyłku XIV wieku występujące na Śląsku, miały bowiem koniec końców tylko czasowe i zresztą niewielkie znaczenie; kraj nadal pozostawał politycznie rozbity aż do momentu objęcia władzy przez Korwina. Nie jest więc chyba i to kryterium szczęśliwie dobrane. Przytaknąć można jedynie ostatniemu zastosowanemu przez Rachfahla kryterium, mianowicie dla okresu 1490—1620 (dualizm), odzwierciedla ono bowiem dobrze układ sił i wynikiłe zeń formy ustrojowe na ówczesnym Śląsku. Równocześnie jednak samo to założenie jest rażąco sprzeczne ze sposobem, w jaki państwo i władzę państwową pojmuje historyczny materializm.

Dla interesującego nas tutaj zakresu czasowego (1327—1815) F. Rachfahl proponuje trzy cezury, mianowicie lata 1400, 1490 oraz 1620. Z tych pierwsza jest całkowicie przypadkowa i z żadnym przełomowym faktem się nie wiąże⁸. Na uwagę natomiast jako cezura zasługuje koniec panowania Korwina (1490) oraz Biała Góra (1620).

Pierwsza próba całkowitej syntezy dziejów ustroju Śląska z daniem kompletnej ich periodyzacji pochodzi już z czasów po drugiej wojnie światowej i od polskiego autora. Sformułował ją S. Śreniowski w swojej pracy pisanej głównie w czasie wojny i dlatego opartej na częściowym

⁶ Daty tej autor wyraźnie nie wskazuje, por. *ibidem*, s. 39, 133.

⁷ Oczywiście w czasowym zasięgu jego rozprawy, która została doprowadzona tylko do 1620. r.

⁸ Cezura ta pojawia się jeszcze w syntezie O. Peterki i w ujęciu S. Śreniowskiego, por. *niżej*.

i wyrywkowym materiale, wyłącznie drukowanym⁹. W tej syntezie mamy już do czynienia z jednolitym w zasadzie kryterium periodyzacji. Stanowi je zmienność państwowej przynależności Śląska. W oparciu o nie autor wyodrębnił jako pierwszy tzw. okres słowiański (wiek VI do X), chcąc tym podkreślić jedność ustrojową całej Słowiańszczyzny. Okres drugi, doprowadzony do XIII wieku, nazwany „polskim” wyraża odrębność państwową Polski w ramach Słowiańszczyzny i przynależność do niej Śląska. Stulecia XII do XV S. Śreniowski nazywa okresem „śląskim”, ponieważ widzi w tym czasie powstawanie odrębnych ustrojowych form tego terytorium. Wyraźniejszą cezurę między tym okresem i następnym autor umieszcza na połowie XV stulecia. Czwarty okres doprowadza do bitwy pod Białą Górą (1620) i nazywa go „czeskim” z powodu przynależności Śląska do Czech. Czas do początku wojen śląskich (1740) nazywa następnie austriackim, na koniec zaś okres od 1740 do 1918 r. okresem pruskim, ciągle opierając się na tym samym kryterium¹⁰.

Periodyzacja ta też nie może zostać bezkrytycznie przyjęta, nie tylko z powodu wyraźnych nacjonalistycznych akcentów. Po pierwsze decydują o tym błędy faktograficzne. Żadną miarą bowiem nie można uznawać prawno-państwowego związku księstw śląskich z Czechami dopiero od połowy XV wieku. Tak samo trudno się pogodzić z określeniem Śląska jako „austriackiego” dopiero od 1620 r. W skład austriackiej monarchii Habsburgów wchodził on od 1526 r. (bądź 1527) jako jeden z „krajów” Korony Czeskiej. Ten swój formalny charakter Śląsk zachował bez zmiany również po Białej Górze i po zakończeniu wojny trzydziestoletniej. W ten sposób, jeżeli już takie kwalifikacje byłyby konieczne, Śląsk byłby „czeski” od 1327 do 1740, „austriacki” zaś równocześnie od 1526 do 1740 r. Po drugie, w periodyzacji S. Śreniowskiego zatarte są granice między okresami, okresy wzajemnie na siebie zachodzą. I tak wiek XII został świadomie zaliczony do okresu „polskiego” i „śląskiego”, XV zaś stulecie do „śląskiego” i „czeskiego”.

Wreszcie i sama ocena faktów budzi wątpliwości, ponieważ trudno zgodzić się, aby już w XII wieku wykształciły się na naszym terytorium specyficznie śląskie ustrojowe instytucje (czyżby autor myślał tu o urzędzie marszałka, znanym również na Pomorzu i od XIV wieku zadomowionym na stałe w państwie polskim, czy też o prawie mili znanym w całej środkowej Europie?). Podobnie i z tym, że ogólnośląskie instytucje powstały do połowy XV wieku, skoro sejm i urząd starosty generalnego pojawiły się ostatecznie dopiero później, za panowania Korwina. Nie można też mówić o „mocnej polityczno-ustrojowej zależności Śląska od Czech” w XV wieku. Zależność ta była w praktyce nader luźna aż po czasy Korwina, zresztą króla Węgier, tytułującego się tylko czeskim

⁹ S. Śreniowski, o. c., s. 7.

¹⁰ Ibidem, s. 13—14.

Większość wieku XV wykazuje natomiast uderzające zbieżności z formami właściwymi dla poprzedniego stulecia, po 1327 r.

Z powyższym najściślej wiąże się sprawa cezury. Przełom XII i XIII wieku (a więc orientacyjnie 1200 r.) odpowiada mniej więcej ostatecznemu zanikowi pryncypatu. W tym czasie jednak nie można jeszcze mówić o ustrojowej odrębności Śląska, także w dziejach państwa polskiego jako całości data ta nie stanowi periodyzacyjnej cezury. Równie dowolna i niekonkretna jest dalsza z proponowanych dat granicznych, mianowicie połowa XV wieku. Trudno zgadnąć, jakie zasadnicze zmiany miał tu autor na uwadze, ponieważ ani w ustrojowych, ani w politycznych dziejach Śląska czas ten nie przyniósł nic przełomowego. W pełni natomiast uzasadnione są dwie dalsze proponowane przezeń cezury, mianowicie lata 1620 oraz 1740. Ich decydujące znaczenie zarówno w politycznych, jak i ustrojowych dziejach Śląska jest bezsporne. Niezmiennie też podkreślano je dotychczas jako momenty zwrotne w historycznej literaturze o Śląsku.

Skoro schematy periodyzacyjne zastosowane przez F. Rachfahla i S. Šreniowskiego nie są w zasadzie przydatne¹¹, konieczne są dalsze w tym względzie poszukiwania. W szczególności celowe wydaje się tu uwzględnienie schematów, zastosowanych w syntetycznych opracowaniach historii państwa i prawa Czech (Czechosłowacji)¹², ponieważ Śląsk niemal do połowy XVIII wieku był jednym z krajów wchodzących w skład Korony Czeskiej.

Pomijając pewne wcześniejsze próby w tym względzie¹³ wymienimy tu przede wszystkim schemat przyjęty przez J. Čelakovský'ego. Autor ten początkowo proponował wyodrębnienie czterech okresów. Z tych pierwszy miał być doprowadzony do schyłku XII wieku, drugi do wojen husyckich, trzeci do wydania odnowionej czeskiej ordynacji ziemskiej (*Verneuerte Böhmische Landesordnung*), tzn. do 1627 r., oraz ostatni do Wiosny Ludów w 1848 r.¹⁴ Od koncepcji tej J. Čelakovský odstąpił w swojej syntezie, w której wyróżnił już tylko trzy okresy. Pierwszy, nazwany „dawnym” kończył się na schyłku XII wieku. Cechował się przewagą prawa zwyczajowego i dopiero zaczątkami podziału stanowego. Formy ustrojowe społeczeństwa czeskiego były wówczas analogiczne

¹¹ Warto tu od razu zwrócić uwagę, że oba te schematy odnoszą się wyłącznie do historii państwa, historii tzw. prawa sądowego w ogóle nie uwzględniając.

¹² Mija się z celem wykorzystywanie tutaj osiągnięć nauki w zakresie periodyzacji historii państwa i prawa polskiego, ponieważ racją bytu osobnej historii ustroju i prawa na Śląsku jest właśnie ustrojowa odrębność tego terytorium. Śląsk był jednym z krajów Korony Czeskiej. Dlatego też zbyteczne również jest wykorzystywanie tutaj schematów periodyzacyjnych, zastosowanych w syntezach historii ustroju Austrii.

¹³ Wymienia je pokrótce J. Kapras, *Právní dějiny zemí Koruny České*, I, Praha 1913, s. 7—8.

¹⁴ J. Kapras, o. c., s. 8.

jak u innych Słowian. Drugi okres, „średni”, stanowił połączenie dwóch z poprzedniej koncepcji (II i III) i obejmował czas od schyłku XII wieku do początków wojny trzydziestoletniej. Przy tej sposobności pewnemu przesunięciu wstecz uległa też — jak widać — końcowa cezura tego okresu. Czas ten charakteryzował się rozwojem prawa stanowionego i kodyfikacjami, w stosunkach publicznych zaś potęgą stanów uprzywilejowanych. Wreszcie okres ostatni, „nowszy”, doprowadzony aż do współczesności (praktycznie do 1848), który cechuje według J. Čelakovský’ego centralizacja władzy państwowej i ściśle powiązanie Czech z innymi ziemiami monarchii¹⁵.

Oba powyższe schematy periodyzacyjne zostały przejęte przez J. Kaprasa w jego pomnikowej syntezie. Nie było to jednak przejęcie mechaniczne. Mianowicie późniejszy układ trójokresowy (choć z drugą cezurą na 1627 r.) Kapras zastosował tylko do historii prawa sądowego, podkreślając odmienną tempa jego rozwoju. Natomiast w odniesieniu do ustrojowych dziejów Czech przyjął on wcześniejszy, czterookresowy schemat J. Čelakovský’ego, uzupełniając go jeszcze tylko o okres piąty, rozpoczęty od Wiosny Ludów. Z tego drugiego schematu okres pierwszy J. Kapras doprowadza do schyłku XII wieku, ówczesne państwo czeskie, niewielkie powierzchnią, nazywa monarchią patrymonialną, podkreśla słabe w nim wpływy obce, sam zaś ów okres nazywa książęcym, bądź okresem państwa narodowego. Okres drugi sięga do wojen husyckich i nazywany jest przez autora okresem tworzenia się stanów lub okresem Korony Czeskiej. Trzeci to okres państwa stanowego, którego koniec J. Kapras widzi nie w początku wojny trzydziestoletniej lecz w 1627 r. (wydanie nowej ordynacji). Czwarty, doprowadzony do Wiosny Ludów, nazywa Kapras okresem państwa absolutnego o pozorach stanowych. Wreszcie okres ostatni (po 1848) to czas usiłowań zmierzających do zachowania odrębności ustrojowej Korony Czeskiej w warunkach absolutystycznego, habsburskiego centralizmu¹⁶. W skrócie swej wielkiej syntezy, służącym jako podręcznik¹⁷, Kapras przesunął tylko jedną z cezur, mianowicie z momentu wydania odnowionej ordynacji (1627) na moment bitwy na Białej Górze (1620)¹⁸. Warto podkreślić, że Kapras w swych odnośnych rozważaniach stwierdzał, iż 1526 r. nie stanowił żadnego zwrotnego momentu w państwowo-prawnych dziejach Czech i przeciwstawiał się tutaj autorom syntetycznych opracowań dziejów ustroju Austrii. Szczegół to o tyle tu istotny, iż w niemieckich syntezach dziejów Śląska cezura ta jest z reguły mocno akcentowana.

Po pierwszej wojnie światowej opublikowana została nowa synteza historii ustroju Czech, tym razem w języku niemieckim, mianowicie

¹⁵ J. Čelakovský, *Povšechné České Dějiny Právni*, Praha 1904, s. 5—7.

¹⁶ J. Kapras, o. c., s. 8—9.

¹⁷ J. Kapras, *Frühelb právních dějin země České Koruny*, Praha 1930 (4 wyd.).

¹⁸ Ibidem, s. 6, powracając w zasadzie tą cezurą do późniejszej koncepcji Čelakovský’ego.

O. Peterki *Rechtsgeschichte der Böhmisches Länder*¹⁹. Autor dla czasu do 1848 r. wyróżnił tam sześć okresów: prehistoryczny do początków IX wieku, okres monarchii Przemyślidów do końca XII wieku, okres rozwoju stosunków stanowych w XIII i XIV wieku, okres husycki od początku XV wieku do 1526 r., następnie „pierwsze stulecie habsburskiego panowania” zamknięte bitwą na Białej Górze (1526—1620), wreszcie jako szósty i ostatni, okres skutków klęski powstania czeskiego, okres absolutyzmu i centralizacji, doprowadzony aż do Wiosny Ludów²⁰. Pierwotne te założenia uległy następnie pewnym zmianom, ponieważ w drugim tomie swojej syntezy O. Peterka szósty okres doprowadził tylko do połowy XVIII wieku²¹. Sugeruje to, że pozostałe jeszcze stulecie zamierzał on widocznie potraktować jako okres osobny.

Najnowsza synteza dziejów państwa i prawa czeskiego, pióra V. Vaněčka, oparta jest już w pełni na zasadach materializmu dziejowego i stosuje schemat wielostopniowy, z podziałem na epoki, okresy i ewentualnie etapy. Epoka feudalna w tym ujęciu rozpada się na pięć okresów. Pierwszy, wczesnego feudalizmu, sięga od IX wieku do 1055 r. Drugi, nazwany okresem rozdrobnienia feudalnego i jego przełamania, autor doprowadza do 1400 r. (z wyróżnieniem dwóch etapów: właściwego rozdrobnienia do 1222 r. oraz przełamywania go, do 1400 r.). Trzeci okres jest bardzo krótki i obejmuje tylko walki husyckie (do 1434 r.). Następuje po nim okres państwa stanowego, doprowadzony do początków wojny trzydziestoletniej, ściślej do Białej Góry (1620 r.); autor wyróżnił w nim trzy etapy: szlachecko-mieszczańskiej reakcji do końca XV wieku, oligarchii szlacheckiej oraz narastającej kontrreformacji i absolutyzmu — do momentu defenestracji (1618) i jako trzeci etap powstania stanów czeskich (1618—1620). Kończy wreszcie feudalną epokę w tej syntezie okres późnego feudalizmu, doprowadzony aż do Wiosny Ludów, o czterech etapach, mianowicie 1620—1680, 1680—1749, 1749—1789 oraz 1789—1848²².

Zestawione ostatnio systemy periodyzacyjne dotyczą szerszego terytorium niż Śląsk, o własnej historii i swoistych odrębnościach. Dlatego też zbyteczna jest tutaj merytoryczna i szczegółowa ich ocena, omawianie stosowanych w nich kryteriów i ustalanych cezur. Pewne, pośrednie zresztą, znaczenie dla periodyzacji historii ustroju i prawa na Śląsku mogą mieć tylko same wymieniane tam cezury.

W interesującym nas zasięgu czasowym zaproponowane zostały w tych periodyzacjach następujące cezury: rok około 1400 (Peterka,

¹⁹ O. Peterka, *Rechtsgeschichte der Böhmisches Länder*, I—II, Reichenberg 1923—1928.

²⁰ Ibidem, I, s. 6—7.

²¹ Ibidem, II, s. 135—180.

²² V. Vaněček, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1961, s. 15—24. Periodyzacji epoki kapitalistycznej nie przytaczamy.

Vaněček), 1419 (Čelakovsky, Kapras), 1434 (Vaněček), 1526 (Peterka), 1618—1620 (Čelakovsky, Kapras, Peterka, Vaněček), 1740 (Peterka)²³. Z tych rok 1400 jest bez znaczenia w historii i ustroju Śląska. Podobnie daty graniczne husyckiego powstania (1419—1434). Mimo bowiem wstrząsów, jakie w związku z nim poniósł Śląsk, w ustroju jego zapisały się one tylko w postaci kilku landfrydów (i powiązanych z nimi instytucji), które wówczas jeszcze miały tylko efemeryczne znaczenie. Cezura 1526 r. (objęcie władzy przez Ferdynanda Habsburga) nawet w dziejach państwa czeskiego została uznana przez najpoważniejsze autorytety naukowe²⁴ za nieistotną. Bezwzględnie natomiast celowa jest granica okresu kładziona na 1620 r. i pozostaje w pełnej zgodności z obydwoma, powyżej omawianymi, ustrojowo-prawnymi syntezami dotyczącymi Śląska. Nieco przesunięta w czasie cezura z 1627 r. (*Verneuerte Böhmische Landesordnung*) jest dla Śląska jako całości bez znaczenia, mimo iż gdzieś niedługo na Śląsku ziemska ordynacja czeska posiadała moc obowiązującą. Wreszcie cezura 1740 r., jak widzieliśmy wyjątkowo tu tylko reprezentowana, co do swego zasadniczego znaczenia w dziejach Śląska, również ustrojowych, nie ulega najmniejszej wątpliwości.

Z powyższego omówienia wynika, że żaden z dotychczasowych syste-

²³ Dla orientacji warto tu przytoczyć systemy periodyzacyjne ze syntez ogólnej (tzw. politycznej) historii Śląska w kolejności chronologicznej. Oto one: G. A. Stenzel, *Geschichte Schlesiens*, I, Breslau 1853, s. 8—9 wyróżniał okres pierwszy od czasów najdawniejszych do 1355 r. o dwóch podokresach, rozdzielonych datą 1163. Pierwszy to Śląsk pod władzą Polski, drugi — pod władzą niezawisłych książąt. Pozostały okres obejmował czas od 1741 r. i rozpadał się na trzy podokresy: Śląsk przed reformacją do początku XVI w., Śląsk w czasie walk religijnych do końca wojny trzydziestoletniej oraz trzeci podokres rozbięcia religijnego i przewagi władzy państwowej. C. Gr ün h a g e n, *Geschichte Schlesiens*, I—II, Gotha 1884—1886, I, s. XI—XIII; t. II, s. V—VII zna również dwa obszerne okresy, przedzielone rokiem 1527. Z tych pierwszy ma cztery podokresy, tzn. do 1201, od 1201 do 1327 (Śląsk pod władzą samodzielnych książąt), 1327 do 1437 (Śląsk pod władzą Luksemburgów) oraz 1437 do 1526 (Śląsk pod władzą różnych dynastii, głównie nie niemieckiego pochodzenia). Z kolei okres drugi (1527—1740) podzielił na trzy podokresy: czasy reformacji (1527—1609), czasy wojny trzydziestoletniej (1609 do 1648) oraz okres reakcji katolickiej (1649—1740). *Geschichte Schlesiens* pod red. H. A u b i n a, I, Breslau 1938 dzieli całość podobnie jak C. Gr ün h a g e n na dwa okresy z cezurą na 1526 r. Z tych tylko pierwszy został opracowany, przy czym wyróżniono w nim trzy podokresy: prehistoryczny do X wieku, od początku X w. do 1327 r. oraz od 1327 r. do bitwy pod Mohaczem (1526). Pomnikowa *Historia Śląska* wydawana obecnie przez Instytut Historii PAN w ramach epoki feudalnej wyróżnia najpierw okres Polski wczesnofeudalnej do 1138 r., następnie okres rozbięcia dzielnicowego do pokoju namysłowskiego (1348), okres górowania gospodarki towarowo-pieniężnej do 1576 r., okres gospodarki pańszczyźnianej i kontrreformacji do 1763 r., okres załamywania się gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej (1764—1793), wzniesienie rewolucyjne i wojny napoleońskie (1794—1815), rozkład stosunków feudalnych (1815—1847) oraz ostatni, okres rewolucji 1848—1849 r. na Śląsku. Por. prospekt wydawnictwa w: „Sobótka”, IX, z. 2, Wrocław 1954, s. 302—337.

²⁴ J. Kapras, pośrednio V. Vaněček.

mów periodyzacyjnych nie może zostać mechanicznie zastosowany przy syntezie dziejów ustroju i prawa na Śląsku. Konieczne jest tu sformułowanie innego czasowego podziału. Oczywiście nie może on być niczym nowym i musi nawiązać do systemów wcześniejszych. W szczególności trzeba w nim wykorzystać te z proponowanych dotychczas cesur, które okazały się bezsporne. Są to lata 1490, 1620 oraz 1740. Na wstępie należy przypomnieć, że periodyzacja ta nie musi wykraczać poza ramy epoki feudalnej, ponieważ nawet jej całość w dziejach Śląska nie wypełnia. W tej sytuacji nie będzie ona wielostopniowa²⁵ i sprowadzi się tylko do podziału na okresy.

Jak wiadomo, w historii państwa i prawa dla rozróżnienia okresów stosuje się kryterium w postaci zmian formy państwa²⁶. Chociaż Śląsk w interesującym nas czasie nie stanowił zamkniętej i suwerennej organizacji politycznej, również w odniesieniu do jego dziejów kryterium to w pełni jest wystarczające. Oto bowiem zmiany formy państwa wyrażają się w przekształceniach organizacji naczelnych organów władzy państwowej albo też przez stosunek władz centralnych do lokalnych organów²⁷. W strukturze państwa czeskiego zaś, później też monarchii Habsburgów, ogólnos Śląskie organy były właśnie prowincjonalnymi. Kolejne zmiany ich stosunku do centralnych organów w państwie są więc w ten sposób kryterium zupełnie wystarczającym. Kryterium to przynosi jeszcze jedną dodatkową korzyść, pozwala bowiem na wykluczenie aspektu nacjonalistycznego, tak charakterystycznego dla wszystkich dawniejszych periodyzacji dotyczących Śląska i tak trudnego do uniknięcia w specyficznej sytuacji historycznej tego terytorium.

Obecnie należy przystąpić do próby wyodrębnienia poszczególnych okresów na powyższych podstawach, do ich scharakteryzowania i zakwalifikowania. Oczywiście — zaczynając od 1327 r.

W czasach, gdy książęta stopniowo wchodzili w zależność lenną od króla czeskiego cały Śląsk znajdował się jeszcze w stanie rozdrobnienia feudalnego. Nawiązany z czasem przez wszystkich prawie dynastów stosunek lenny do tego samego suwerena nie zmienił tej sytuacji. Indywidualnie zawarty, kształtował się również indywidualnie w przedmiocie praw i obowiązków stron. Związek lenny nawiązany z tym samym podmiotem nie tylko nie zlikwidował rozdrobnienia, lecz jeszcze bardziej je umocnił. I to w pełni tłumaczy przesłanki polityki, przez królów czeskich stosowanej wobec Śląska, która polegała na bezpośrednim podporządkowywaniu Koronie poszczególnych lenn śląskich na zasadach konsolidacji lenna. Jak dużą wagę przywiązywano do tej sprawy do-

²⁵ Nie uwzględnia się tu ewentualnego podziału na etapy.

²⁶ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski do połowy XV wieku*, Warszawa 1957, s. 23.

²⁷ S. Ehrlich, *Teoria typów i form państwa*, Państwo i Prawo, 1950, z. 4, s. 7 i n.

wodzi długotrwały spór o lenno legnickie z połowy XV wieku, później-
szy spór o dziedzictwo książąt opolskich (1532 r.) oraz znacznie bardziej
charakterystyczny, ponowny spór o lenno legnickie po wygaśnięciu
Piastów, który doprowadził do anulowania przez cesarza legnicko-bran-
denburskich układów o wzajemnym dziedziczeniu.

Polityczne rozbicie było dominującym faktem w dziejach Śląska tego
czasu. Zaciążyło ono też na wykształconym z czasem śląskim sejmie,
w którym wszystkie księstwa lenne były reprezentowane odrębnie, przez
swoich książąt. Tylko pozostałe, dziedziczne księstwa Korony były po-
łączone w sejmie: posłowie rycerstwa w drugiej, i posłowie miast w trze-
ciej kurii.

W ustrojowych dziejach terytoriów, które stanowiły odrębną i suwe-
renną całość polityczną, przełamanie rozbicia dzielnicowego wyraziło się
w scaleniu terytorium pod tą samą władzą. Każda część terytorium
w zasadzie w ten sam sposób była odtąd podporządkowana jednolitej
władzy. Ślad ich dawniejszej odrębności zachował się jedynie w podziale
administracyjnym nowo scalonego państwa, w pewnych odmiennościach
lokalnych organów, partykularyzmie prawa sądowego itd. W odniesieniu
do Śląska sprawa przedstawiała się inaczej. Tutaj nie zaistniało scalenie
terytorium w całość suwerenną, podległą jednolitej władzy. Odnosne
procesy przebiegły niejako „na marginesie” większego organizmu pań-
stwowego (Czech), który w swoim zakresie już poprzednio przełamał
był rozdrobnienie. W tego rodzaju sytuacji likwidacja feudalnego roz-
drobnienia na Śląsku musiała wyrazić się tylko w scaleniu jego teryto-
rium jako jednostki administracyjnej w ramach struktury politycznej
wyższego rzędu. Fakt ten — już urzeczywistniony — wyraził się ustro-
jowo w uzyskaniu przez Śląsk pozycji „kraju” najpierw w Koronie Cze-
skiej, później zaś w grupie krajów czeskich monarchii habsburskiej.

Zanim to jednak nastąpiło, scalenie Śląska już wcześniej wyraziło
się w wykształcających się centralnych organach na jego terytorium,
mianowicie w sejmie śląskim (*Fürstentag*) i urzędzie starosty general-
nego (*Oberlandeshauptmann*). Obie te instytucje miały swe efemeryczne
pierwowzory jeszcze w trzech pierwszych ćwierciach XV wieku,
w związku z ówczesnymi konfederacjami, czyli tzw. landfrydami. Kształt
właściwy i odrębne kompetencje przyniosły im jednak dopiero ener-
giczne rządy Macieja Korwina (1469—1490). Za jego panowania jednak
wszystko jeszcze polegało na praktyce i nie istniał żaden akt ogólny,
który by stwierdzał ich istnienie i stanowił podstawę ich prawnego bytu.
Tego rodzaju formalnym aktem, który zakończył proces ich kształtowania
się i dał im formę ostateczną stał się dopiero wielki przywilej Włady-
sława Jagiellończyka z 1498 r.

W ten sposób cechą charakterystyczną dla tych dwóch stuleci, tzn.
XIV (od 1327 r.) oraz XV jest na Śląsku rozbicie terytorium na dzielnice
i rozdrobnienie władzy. W tym czasie Śląsk nie stanowił jeszcze „kraju”

w Koronie Czeskiej, zaś związki poszczególnych książąt z królem jako panem lennym były jeszcze stosunkowo luźne. Konsekwentnie więc czas ten należałoby wyodrębnić jako okres rozbicia dzielnicowego na Śląsku.

Od razu jednak nasuwa się tu obiekcja, powiązana z czasami poprzedzającymi ten okres. Jak wiadomo w historii państwa polskiego dwa jeszcze wcześniejsze stulecia (XII—XIII) stanowią właśnie okres feudalnego rozdrobnienia, czyli rozbicia dzielnicowego. Proponowana powyżej nazwa sugerowałaby więc łączne traktowanie wieków XII—XV jako jednolitego okresu, zacierając fakt zjednoczenia państwa polskiego i inne najistotniejsze różnice. Zarówno ze względów merytorycznych więc, jak i konstrukcyjnych byłoby to nie do przyjęcia.

W Polsce wieku XIV zapanował już ustrój stanowy. Automatycznie więc niejako narzuca się myśl, aby również na Śląsku omawiany okres zakwalifikować w ten sam sposób. Za taką kwalifikacją przemawia fakt, że społeczeństwo Śląska w XIV wieku było już niewątpliwie podzielone na stany. Wiadomo też, że sejm śląski powstał już u schyłku trzeciej ćwierci XV wieku, trudno zaś zakładać powstanie reprezentacji stanowej, tego najwyższego wykwitu stanowości, jeszcze u schyłku rozdrobnienia. Niemniej są tu także nader ważne przeciwwskazania. Oto istotą ustroju stanowego (oraz stanowego okresu w dziejach określonego państwa) jest nie tyle fakt podziału społeczeństwa na stany, co ograniczanie przez te stany panującego w jego funkcjach. Czy taką sytuację da się stwierdzić na Śląsku XIV i XV stulecia?

Odpowiedź nie jest tu łatwa. Niewątpliwie bowiem w poszczególnych lennych księstwach Śląska, na skutek udzielonych wcześniej przywilejów, książęta byli przez stany ograniczani, np. w zakresie obsadzania urzędów, nakładania podatków itp. W konsekwencji kształtowały się tam też już w tym czasie załączkowe formy reprezentacji stanowych, sejmików. Identyczne stosunki powstawały też w dziedzicznych księstwach Korony z tym, że sejmiaki rozwinęły się tam o wiele silniej i uzyskały większe znaczenie²⁸. Równocześnie jednak trzeba zdać sobie sprawę, że monarcha, czyli król czeski w swoich właściwych ogólnopaństwowych funkcjach tego rodzaju ograniczeniom ze strony stanów śląskich jeszcze wówczas nie podlegał. W księstwach dziedzicznych pozycja jego była formalnie tylko taka, jak książąt w lennych terytoriach. Po drugie, faktyczne znaczenie ograniczeń lennych książąt przez stany malało (w swoim ustrojowym wyrazie) w miarę nasilającego się uzależnienia książąt od króla i stopniowego scalania się Śląska. Jak bardzo w praktyce musiało być ono niewielkie dowodzi fakt, iż po wykształceniu się ogólnos Śląskiego sejmiku stany te (tzn. księstw lennych) w ogóle nie zna-

²⁸ Jak widać, stosunki tu były niejednolite. Dziedziczne księstwa Korony, bezpośrednio podległe panującemu wcześniej wykształciły system reprezentacyjny, a stany ich wcześniej i konkretniej ograniczały księcia-monarchę.

lazły w nim miejsca, a całe księstwa tylko przez osobę ich dynasty (księcia) były w sejmie reprezentowane.

Cały problem przemieścił się w ten sposób z wielokrotnej relacji: stany księstwa — książę, na płaszczyznę jednolitego stosunku Śląska do monarchy. W tej płaszczyźnie zaś nie było jeszcze w tych czasach mowy o rzeczywistych ograniczeniach. Dopiero po powstaniu sejmu (czasy Korwina) zjawisko to w skali Śląska stopniowo zaczyna się kształtować.

Wymienione tutaj względy nie pozwalają więc — jak się wydaje — zakwalifikować XIV i XV wieku na Śląsku jako okresu stanowego. W tej sytuacji najwłaściwsze wydaje się podkreślić możliwie mocno w tej kwalifikacji fakt politycznego rozbitcia terytorium. Ponieważ zaś zostało ono nie tylko utrzymane, lecz również pogłębione dzięki odrębności licznych, równolegle istniejących stosunków lennych, można by te czasy nazwać okresem rozbitcia lennego.

Pozostaje do rozstrzygnięcia problem czasowej granicy tego okresu. W literaturze przedmiotu (F. Rachfahl) proponowano tu datę śmierci Macieja Korwina, tzn. 1490 r. W naszych powyższych wywodach wskazaliśmy na podstawowe znaczenie przywileju Władysława Jagiellończyka z 1498 r., który zresztą nie tylko współczesne mu, ale również stulecia następne uważał za „prawdziwie śląskie palladium”. Jeżeli jednak rozważyć starannie dzieje ustroju Śląska w XV wieku, szczególnie biorąc pod uwagę powstały za Korwina sejm i urząd generalnego starosty, nader sugestywnie narzuci się jeszcze trzecia z możliwych dat, mianowicie początek faktycznych rządów tego króla na Śląsku (1469).

F. Rachfahl przywiązywał tak dużą wagę do śmierci Korwina z uwagi na załamanie się wówczas jego centralistycznej, z ogromnym uporem i energią prowadzonej polityki. Bardzo też jaskrawie przeciwstawiał jego panowanie późniejszemu rozprzężeniu pod słabym berłem Władysława, za którego czasów śląskie stany doszły do szczytów swojej potęgi. Fakty to niewątpliwie wymowne. Zacierają one jednak okoliczność, że podstawowe organy ogólnośląskie, w których urzeczywistniła się późniejsza potęga stanów, zostały wykształcone w poprzednich dwudziestu latach, za panowania węgierskiego króla i z jego osobistym udziałem. Jeżeli będziemy pamiętać, iż nawet za czasów Korwina sejm skutecznie nieraz opierał się jego żądaniom (np. kwestia obsadzenia generalnego starostwa, tzn. odmowa wyboru królewskiego kandydata na to stanowisko) będziemy musieli stwierdzić w tym dwudziestoleciu znacznie więcej cech wspólnych z wiekiem XVI niżeli z wcześniejszymi 150 laty. To są też względy, które kazały położyć końcową cezurę okresu rozbitcia lennego na 1469 rok²⁹ i przyjąć dlań daty graniczne 1327—1469.

²⁹ Poprzednio reprezentowaliśmy odmienny pogląd, kładąc cezurę na rok 1498. Por. *Śląsk pod obcym zwierzchnictwem. Problemy ustrojowe*, Opole 1966. Wyd. Inst. Śląskiego w Opolu, Seria: Odczyty Naukowe, nr 3.

Wyodrębnienie pozostałych okresów nie stwarza już większych trudności, a to z uwagi na zupełną niemal zgodność literatury w ich przedmiocie. Dzielące je cezury stanowi najpierw klęska na Białej Górze w 1620 r., potem zaś początek wojen między Prusami i Austrią o Śląsk, czyli 1740 r.

Już z tego, co omówiono powyżej, wynika, że okres następny, zamknięty latami 1469—1620 był czasem potęgi stanów na Śląsku. F. Rachfahl w swej ciekawej i pionierskiej syntezie czas ten ograniczywszy latami 1490—1620 określił mianem dualizmu³⁰. Był on tutaj pod wrażeniem równoczesnego istnienia na Śląsku dwóch systemów organów, mianowicie stanowych (sejm, starosta generalny, potem generalny urząd podatkowy) oraz królewskich (kompetencja Praskiej Izby Apelacyjnej, namiestnik, kamera, fiskałowie). „Dualizm” ów jako cecha dominująca tego okresu jest nie do przyjęcia z dwojakiej przyczyny. Po pierwsze pojawił się on stosunkowo późno, około połowy XVI wieku. Po drugie wyraża on typowe dla burżuazyjnej historiografii przeciwstawienie tzw. czynnika społecznego czynnikowi państwowemu³¹, co jest zasadniczo sprzeczne ze sposobem, w jaki państwo rozumie materializm historyczny. W poszukiwaniu właściwej nazwy dla tego czasu przede wszystkim nasuwa się termin okresu stanowego³². Przeciwstawia się on wyrażeniu dwu stuleciom poprzednim, niemniej jednak kryje w sobie również poważną niewygodę. Sugeruje on bowiem niedwuznacznie, że dopiero teraz społeczeństwo śląskie podzieliło się na stany, że stany dopiero teraz zaczęły tu odgrywać poważną rolę. Tak jednak — jak wiemy — nie było i stanowość cechowała już od dawna stosunki wewnętrzne poszczególnych księstw. Z drugiej strony nazwa „okres stanowy” zakłada pojęciowo pewną równorzędność uprzywilejowanych stanów między sobą oraz analogiczność uprawnień wewnątrz każdego z nich. Tymczasem jednak na Śląsku było wówczas zupełnie inaczej. W potęgę i wpływach mieli udział, zasiadając w sejmie, tylko przedstawiciele szlachty i miast z dziedzicznych księstw Korony, nie z księstw lennych. Sam sejm zaś — ściśle rzecz biorąc — też nie był typową reprezentacją stanów, skoro najwyższą w nim kurie i w praktyce decydującą stanowili książęta rozporządzający głosami wirylnymi. Co prawda już u schyłku XV wieku wystąpiła tendencja do wykształcania „stanu książęcego” (i „książęcego prawa”) i ujednolicenia ich państwowo-prawnej pozycji, mimo to jednak ciągle jeszcze daleko było do przekształcenia ich w najwyższą szlachtę.

³⁰ Nie jest to stwierdzenie ścisłe, ponieważ F. Rachfahl nie dał ściśle określonych nazw dla kolejnych okresów. O dualizmie mówił on w odniesieniu do czasów, gdy na Śląsku istniały już równolegle dwa systemy organów.

³¹ Tak np. stawiają problem Balzer i Kutrzeba w swych systemach historii ustroju Polski.

³² Używaliśmy dotychczas tego określenia, por. przypis 29.

Mając na uwadze powyższe okoliczności trudno jest czas 1469—1620 nazwać po prostu „stanowym”. Ponieważ jednak potęgą stanów śląskich w tym czasie jest bezsporna, wyrażała się zaś najpełniej w pozycji i polityce sejmu śląskiego³³, wydaje się, że najwłaściwsza będzie tu nazwa **o k r e s u r z ą d ó w s e j m o w y c h**.

Klęska powstania czeskiego i kolejne wojny trzydziestoletniej, wraz ze wszystkimi jej wewnętrznymi skutkami, złamały bezpowrotnie potęgę stanów i umożliwiły scentralizowanie i niepomierne nasilenie władzy monarszej. W ten więc sposób całe stulecie następne aż po początek wojen śląskich stanowi już czas rządów absolutnych. Urząd zwierzchni, mutacja dawnej jednoosobowej instytucji starosty generalnego, stał się organem cesarskim. Rola generalnego urzędu podatkowego spadła do minimum. Czas ten zarazem przyniósł ze sobą kompletny upadek sejmu śląskiego i utratę jego znaczenia. Odtąd był on już tylko cieniem dawnej potężnej instytucji, z którą musieli liczyć się cesarze. Przekształcony w „maszynę do uchwalania podatków”³⁴ pozostał tylko cczą w zasadzie formą, tolerowaną przez absolutyzm.

Jako końcowa data tego następnego okresu najwłaściwszy jest początek wojen śląskich. Wprawdzie bowiem również pruskie rządy na Śląsku były absolutne, niemniej jednak między obydwoma systemami zachodziły nader istotne różnice. Absolutyzm habsburski posiadał dwie cechy, których pozbawiony był pruski: opierał się w poważnej mierze na kościele katolickim i zachował wszystkie dawniejsze instytucje stanowe, pozbawiwszy je ich roli i znaczenia. Dlatego też dla okresu lat 1620—1740 można by przyjąć nazwę **o k r e s u a b s o l u t y z m u h a b s b u r s k i e g o**. Pewnego komentarza wymaga jeszcze tylko jego cezura końcowa. Jak wiadomo bowiem wojny śląskie toczono były niemal przez ćwierćwiecze (1740—1763) i ze zmiennym powodzeniem, można by więc chcieć widzieć graniczną datę okresu dopiero w pokoju hubertsburskim. Nie byłoby to uzasadnione, ponieważ zmiany ustrojowe były przeprowadzane na Śląsku przez Fryderyka II niemal bezpośrednio po wkroczeniu na jego terytorium. To zaś — jak się wydaje — w pełni usprawiedliwia przyjęcie tu w charakterze czury daty wcześniejszej.

W przeciwstawieniu do lat 1620—1740 okres ostatni, doprowadzany do 1815 r. można oznaczyć jako **o k r e s m i l i t a r n e g o a b s o l u t y z m u p r u s k i e g o**. Ustrój prowincji śląskiej uległ wówczas zasadniczemu przebudowaniu. Dawne stanowe instytucje zostały zlikwidowane, jeżeli nie liczyć zupełnie znikomych reliktyw. Władze administracyjne upodobniono do urzędów istniejących w pozostałych ziemiach

³³ Pozycja i władza śląskiego sejmu była tak duża, iż niemal można by w nim upatrywać nosiciela swoistej ograniczonej suwerenności, przejętej po książętach. Problem to godny szczegółowszego zbadania.

³⁴ O. Hintze, *Die Behördenorganisation und die allgemeine Staatsverwaltung Preussens im 18. Jahrhundert*, I, Berlin 1901, s. 512.

pruskich. Stosunkowo mniejszym zmianom uległ ustroj sądów, które przez cały ten okres jeszcze zachowały szereg cech wcześniejszych. Nowością, która wyraźnie wyodrębniła ówczesny Śląsk od reszty ziem państwa Hohenzollernów był wprowadzony urząd śląskiego ministra, bezpośrednio podporządkowanego królowi. Problem genetycznych związków tej instytucji z dawnymi generalnym starostą Śląska musi jeszcze zostać zbadany. Już powyżej wspomniano, iż kres tym ustrojowym odrębnościom Śląska położyły dopiero wielkie reformy pruskie przedsięwzięte po wojnach napoleońskich. Tym samym zamknęły one czas, dla którego celowe jest formułowanie odrębnej syntezy dziejów ustroju na Śląsku.

Dotychczasowe uwagi dotyczyły jedynie historii ustroju i zaproponowana periodyzacja przede wszystkim do niej się odnosi. Ponieważ jednak w świetle ustaleń naukowych historia prawa sądowego nie może być traktowana jako dyscyplina odrębna, należy jeszcze rozważyć, czy proponowany schemat i tutaj może znaleźć zastosowanie.

Najpierw stwierdzić należy, że dzieje prawa sądowego nie muszą zamykać w sobie takich samych czasowo i podobnie przeciwstawnych okresów, jak dzieje form państwowych. Tempo rozwoju prawa sądowego było słabsze, co pozostaje w pełnej zgodności z ogólną zasadą asynchroniczności procesów historycznych. W uznaniu tego faktu np. autorzy *Historii państwa i prawa Polski* w drugim wydaniu połączyli wywody dotyczące prawa sądowego najpierw monarchii wczesnofeudalnej i rozdrobnienia, następnie zaś demokracji szlacheckiej i magnackiej oligarchii.

Prawo śląskie dotychczas niemal zupełnie nie jest zbadane. Z drugiej strony jednak przy całym jego partykularyzmie reprezentuje je cały szereg kodyfikacji, grupujących się wyraźnie w czasie, który powyżej określiliśmy jako czas rządów sejmowych na Śląsku. Ponieważ zaś nie można nie przyjąć (roboczo przynajmniej), że rządy pruskie musiały wprowadzić zasadnicze odmienności w śląskim sądowym prawie i że uprzednio niejedno nowe musiał tam też wprowadzić austriacki absolutyzm, można więc spodziewać się, że dzieje prawa sądowego dadzą się pomieścić w zaproponowanym poprzednio schemacie periodyzacyjnym. Innymi słowy będzie to — być może — periodyzacja nie tylko dziejów ustroju, ale również prawa sądowego na Śląsku.

Kazimierz Orzechowski (Wrocław)

SUR LA PÉRIODISATION DE L'HISTOIRE DES INSTITUTIONS ET DU DROIT EN SILÉSIE À L'ÉPOQUE FÉODALE

Résumé

Une monographie de l'histoire des institutions et du droit d'un territoire qui ne constitue pas un ensemble homogène et souverain, n'est justifié que là où cette histoire possède son propre développement et ses traits essentiellement particu-

liers. Quant à la Silésie, cette particularité (d'abord par rapport à l'état polonais, puis tchèque, autrichien et enfin — à l'état prussien) se manifestait depuis le deuxième quart du XIVe siècle jusqu'à 1815; et la future synthèse ne devrait pas dépasser ces limites.

Nous proposons pour ce temps une division en quatre périodes. La première, dite celle du démembrement féodal, remonte à 1327 et dure jusqu'au gouvernement effectif de Mathie Korwin, c'est à dire jusqu'à l'année 1469. Elle se caractérise par le démembrement de la Silésie en principautés, accentué en plus par des relations féodales séparées de chacune d'elles avec la Couronne Bohémienne. La société dans les principautés est déjà stratifiée en états; néanmoins il n'y a pas encore à cette époque d'organes généraux pour la Silésie toute entière; surtout il n'y a pas d'organe représentatif. Nous proposons d'appeler la deuxième période celle de la prépondérance de la Diète Silésienne. C'est la défaite à la Montagne Blanche en 1620 qui met fin à cette époque. Au cours de ces 150 années, la Silésie constitue déjà une entité politiquement unie, quoique dépourvue de souveraineté. Elle possède ses organes centraux (la diète, le staroste général, l'office général de fisc) au caractère d'exclusivité d'états où l'influence des états est encore dominante. Ces institutions, surtout la diète, s'élèvent au rang des partenaires presque égaux du monarque dans la politique intérieure en Silésie. Pour éviter la confusion, nous ne proposons pas d'appeler cette période celle d'états, étant donné que la société silésienne était, avant et après, également stratifiée à cet égard.

Après 1620, jusqu'à 1815 la Silésie se trouve sous les gouvernements absolus, ce qui avait une influence décisive sur la formation de ses organes et sur leur rapport au pouvoir central. Toutefois, il y a des différences essentielles entre les formes de l'absolutisme autrichien et prussien et c'est pourquoi il est indispensable (d'ailleurs conformément à l'opinion répandue dans la littérature du sujet) de distinguer ici deux périodes séparées par le moment de la transition de la Silésie sous le pouvoir de la Prusse. La première période (1620—1740), dite celle de l'absolutisme habsbourgeois se caractérise par la persistance des formes et des institutions d'états, d'ailleurs privées entièrement d'importance. La dernière période (1740—1815) c'est l'époque de l'absolutisme militariste prussien où les institutions de la Silésie ont été rendues semblables aux formes adoptées par la monarchie des Hohenzollern, tout en gardant plusieurs traits distinctifs essentiels (le ministre provincial). Elle se termine par la grande réforme de l'administration de la Prusse et par sa complète uniformisation après les guerres napoléoniennes.